

УДК 371.134(045)

Н. В. Захарчук,

кандидат педагогічних наук, доцент
(Національний авіаційний університет, м. Київ)
natalia_lets_talk@yahoo.com

РОЛЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ОДЯГУ У ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті подано ґрунтовний аналіз наукових праць, що стосуються розгляду проблем традиційного одягу та невербальної комунікації під час комунікативної взаємодії представників різних культур. Досліджено роль та значення одягу, а зокрема, ділового костюму в процесі міжкультурної комунікації. Проведено аналіз смислового навантаження компонентів ділового вбрання, його впливу на перебіг комунікативної діяльності між представниками різних культур, а саме впливу на сприйняття партнерами по спілкуванню одне одного та інтерпретацію намірів співрозмовників. Розглянуто основні регламентації щодо добору відповідного ділового вбрання.

Сьогодні міжкультурна комунікація поправу займає щільне місце у різних сферах діяльності всіх країн світу. Прагнення до єднання, викликане процесами глобалізації та очевидною необхідністю співпраці не тільки для підтримання розвитку власних країн, але й для збереження екологічного балансу на світовому рівні, апелює до пошуку способів взаєморозуміння між представниками різних культур.

Оскільки у процесі міжкультурної комунікації беруть участь представники декількох культур, постають проблеми відмінностей між різними культурами, які детально розкривають С. Арутюнов, С. Гончаренко, Г. Нецименко, Г. Почепцов, Ю. Смірнов, О. Тейлор, Г. Філіпчук, А. Фурман та ін. Наголошуючи на факті, що міжкультурна комунікація виникає в процесі усвідомлення суб'єктами інтеракції культурних відмінностей один одного, вчені також особливу увагу надають тлумаченню самого терміну "культура". Здебільшого перевагу надають класичному та динамічному розумінню культури. Перше зображує культуру як систему усвідомлених і несвідомих правил, норм, цінностей, структур і т. д., друге – як спосіб життя, систему поведінки, норм, цінностей особистості тощо [1]. У нашому дослідженні ми беремо за основу визначення С. Гончаренка та розглядатимемо культуру як сукупність практичних, матеріальних і духовних надбань суспільства, які відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства й людини, втілюються в результатах продуктивної діяльності, у сфері духовного життя суспільства [2: 182]. Тому ми надалі вважатимемо міжкультурну комунікацію соціально-зумовленим багатограним процесом взаємодії представників різних культур з метою передачі та отримання інформації певного характеру й змісту, яка визначається традиціями, етикетними нормами, звичаями, віруваннями, переконаннями та побутом певного етносу.

До відмінностей у культурах прийнято відносити дозволи й заборони, стереотипні ситуації спілкування, етикетні характеристики, форми (привітання, прощання), рольові та соціально-символічні особливості, систему традиційних образів, порівнянь, символів тощо. Однією з яскравих культурних відмінностей, яка задовольняє не лише матеріальні, але й духовні потреби її представників, а, водночас, виконує відповідні соціальні та побутові функції, відображає світогляд, естетичні уподобання і менталітет народу, та зрештою, носить емоційне забарвлення, є одяг або сучасний костюм.

Таким чином, **мета статті** полягає у дослідженні ролі та встановленні значення одягу у процесі міжкультурної комунікації, аналізі смислового навантаження його компонентів, впливу на перебіг комунікативної діяльності між представниками різних культур, а зокрема, на сприйняття партнерами по спілкуванню одне одного та інтерпретацію намірів співрозмовника.

В багатьох напрямках ведуться дослідження значення одягу: як одна з найважливіших галузей традиційної культури етносу (М. Грушевський, Г. Щербій), як ключовий засіб невербальної комунікативної діяльності (Н. Волкова, І. Зязюн), як перший крок до успіху в ділових стосунках (О. Залюбовська, О. Лесько, М. Прищак, Г. Рузакова) тощо. Проте роль одягу під час міжкультурних контактів повністю не досліджена.

Розглядаючи діяльність людини як спосіб її існування, потрібно звернути увагу, що культуру в цьому сенсі варто сприймати як створений людиною штучний світ, феноменами якого є продукти людської діяльності (речі, предмети, явища, думки, способи дії та ін.). Кожна річ, предмет чи ідея наділяється певним значенням, має відповідну роль, тому, як справедливо зазначають Є. Подольська, В. Лихвар та К. Іванова, культура – це світ смислів, які людина вкладає у свої творіння і дії [3].

Смислами наділяються речі залежно від їх ролі у людському житті. Під впливом різних умов, географічних та кліматичних особливостей, способу життя тих чи інших народів, рас, різних традицій, звичаїв, обрядів тощо відбувається регламентування міжособистісних відношень, їжі, праці та відпочинку, в тому числі й одягу, характерного тому чи іншому культурному середовищу. Однакові на вигляд речі, подібні жести, ідентичні зображення, кольорові гамми можуть носити дещо інший або кардинально протилежний смисл. Саме такі усвідомлення і знання важливі під час співпраці з представниками інших культур, особливо тих, формування котрих здійснювалося під впливом умов

відмінних від звичних. Таким чином, виступаючи учасником міжкультурних контактів, варто пам'ятати, про представників якого саме культурного регіону йде мова: арабо-мусульманського, африканського, далекосхідного, європейського, індійського, латиноамериканського, північноамериканського чи все ж таки слов'янського.

Ще з дитинства ми пам'ятаємо, що все довкола несе незліченну кількість інформації, певних повідомлень, які ми можемо сприймати через музику, книги, фільми, рекламу, жести тощо. Тому важливим під час міжкультурної комунікації є усвідомлення, що саме наші жести, зовнішній вигляд, а особливо одяг (за відомою російською приказкою) виступає своєрідним джерелом безлічі інформації, сигналів, які ми відправляємо іншим. І позитивний результат міжкультурної інтеракції гарантовано, якщо наш зовнішній вигляд допомагає лише краще зрозуміти наміри, замість того, щоб посилати "повідомлення", яке може бути неправильно інтерпретоване (часом ми цього можемо навіть і не усвідомлювати).

Отже, особливості одягу або ділового костюму при міжкультурній комунікації визначаються тим, що в спілкуванні беруть участь представники різних культур, при цьому кожен його учасник виступає носієм тільки його притаманних рис, знань, уявлень, емоцій, що і відображаються у способі вбрання; представником соціальної групи – тут одяг відіграє роль носія соціальної інформації; та представником певної національно-культурної спільноти – одяг, навіть діловий костюм, може мати певні національно обумовлені конструктивні особливості (крій, силует, пропорції), декоративні прийоми (наприклад, досить часто ділова українська жінка може дозволити додати до костюму елегантну нитку коралового намиста) тощо.

Крім того, говорячи про національні особливості одягу, традиційний одяг, варто акцентувати увагу і на його функції: захисній, апотропеїчній (обереговій), естетичній, етнодиференціюючій, соціальної, статево-віковій та обрядовій [4]. У сучасних умовах ці функції дещо втрачають свою роль. Тобто, обрядова та етнодиференціююча функції не є такими очевидними для сучасного вбрання, проте вони повністю залежать від культурного регіону та культурних особливостей його представників.

Типовими прикладами сучасного одягу, котрий несе соціальну інформацію, можемо вважати діловий офісний костюм, за яким відразу легко розпізнати "білі комірці", або оранжевий жилет, що вказує на працівника дорожньої служби. У світлі глобалізаційних змін дискусивного характеру набуває соціальна функція одягу, оскільки все частіше можна спостерігати невіловання прийнятих соціальних та етичних норм щодо зовнішнього вигляду та відповідного ситуації вбрання. Тому межі між святковим та повсякденним одягом стають прозорішими. Так запозичені через різні контакти американські голубі джинси прогресували від робочого одягу лише певного відтінку, завдяки цупкому матеріалу та зручному крою, до різнобарвної палітри та безлічі фасонів, що дозволили їм вийти за межі щоденної роби. Сьогодні навіть в театрі та на різних соціальних подіях ми стаємо свідками використання джинсів поряд з вечірніми сукнями як вечірнього (святкового) вбрання, а кольорові відтінки вражають своїм розмаїттям.

Таким чином, все частіше в державних установах та органах державної влади спостерігається запровадження так званого дрес-коду, який певною мірою регламентує вимоги до одягу співробітників. Попри відсутність офіційних вимог щодо способу вбрання етичні норми багатьох професій не дозволяють порушувати прийнятого соціального та психологічного портрету працівника. Наприклад, педагоги Н. Волкова, І. Зязюн та інші розглядають перелік вимог щодо одягу вчителя, до якого відносять елегантність, урахування вимог моди (не доводячи слідування моді до крайнощів), зручність, позитивний вплив на емоційний настрій учнів, дисциплінованість, сприяння формуванню відчуття міри, охайність та чистота і особлива вимога, щоб робочий одяг не відвертав уваги учнів від навчального процесу [5].

Досліджуючи значення одягу під час міжкультурної комунікації, сміливо можна стверджувати, що з великими труднощами ми розуміємо значення слів, вчинків, дій, котрі не є характерними для нас самих, не згадуючи вже про значення зовнішнього вигляду, роль вбрання. Тому ефективна міжкультурна комунікація не може виникнути самостійно, цьому необхідно цілеспрямовано навчати. В такій ситуації велика відповідальність лягає на вчителів та викладачів предметів гуманітарного циклу, які не просто адаптують студентів до іномовного середовища або навчають ефективному міжкультурному спілкуванню в певному контексті, а насамперед, пояснюють зміни в культурі особистості, які відбуваються в результаті взаємодії з представниками інших культур і мимоволі зближують навіть зовсім різних людей.

Відомий соціолог Е. Холл вважає ключем успішної підготовки до міжкультурної комунікації цілеспрямоване навчання, яке ґрунтується на практичному використанні фактів міжкультурного спілкування людей, які виникають безпосередньо в контактах з носіями інших культур. Процес підготовки він розглядає як аналіз конкретних прикладів міжкультурного спілкування, у результаті якого розширюється міжкультурна компетенція, долаються труднощі при спілкуванні з представниками іншої культури [6].

Учасники міжкультурної комунікації, використовуючи здобутки власної культури, систему цінностей і набуті знання часто оцінюють співрозмовника через призму цієї культури. Проте це відбувається лише тоді, коли комуніканти мають незначний досвід міжкультурних взаємодій. Американський дослідник О. Л. Тейлор для порозуміння в міжкультурних контактах пропонує наступні правила: відмінності між культурами не варто розглядати як загрозу та критику власній культурі, а тому й не треба акцентувати на

них увагу; важливим є пошук подібностей та усвідомлення, що дослідження та розуміння іншої культури є досить довгим і важким процесом [7].

Саме тому у процесі підготовки до міжкультурної комунікації викладач, виступаючи носієм рідної культури, володіє певною інформацією щодо іншої культури, звичаїв, традицій, етикетних норм, норм поведінки тощо, може полегшити процес вивчення та розуміння компонентів одягу співрозмовників як зовнішнього прояву ставлення до партнера по спілкуванню, як свого роду візитівки представників інших культур. При цьому варто використовувати відповідні форми і методи навчання, розраховані на зворотній зв'язок тією мірою, якою студент засвоїв новий матеріал. Процес підготовки до міжкультурної комунікації також може відбуватися і при безпосередній взаємодії студента з представником іншої культурної традиції, де він набуває знання та вміння і розвиває навички міжкультурної комунікації самостійно, опираючись на власний досвід, проте такий спосіб не є достатньо ефективним. Оптимальні результати дасть поєднання цілеспрямованого навчального процесу з досвідом студента.

Отже, зосереджуючи увагу на такому важливому елементі невербальної міжкультурної комунікації як діловий костюм, студенти повинні усвідомити основні регламентації щодо добору відповідного вбрання, а саме: кольорова гамма або тональне насичення, відповідні аксесуари (прикраси), символічне навантаження, котре можуть нести як матеріал, так і компоненти костюму, та статеві знаковість одягу. Крім того варто усвідомлювати, що будь-яке порушення прийнятих регламентацій буде вважатися формою ігнорування етичних норм. Наприклад, архаїчна традиція часткового оголення була і продовжує вважатися недоречним порушенням етикету.

До кожної із наведених регламентацій щодо ділового костюму викладач підбирає завдання певного змістового та етичного навантаження, підшукує відповідні креативні методи та форми підготовки до міжкультурної комунікації.

Досліджуючи одяг, його значення та смислове навантаження, не можна не згадати і про семіотику кольорової гамми, оскільки давно відомо про емоційне навантаження кожного кольорового відтінку і його вплив як на психіку співрозмовника, так і на фізіологічні функції людини (збуджуючу чи заспокійливу дію). Варто зазначити і культурно-обумовлене сприйняття та тлумачення кольорів, що має беззаперечне значення у підготовці студентів до міжкультурної комунікації. Найпростішою вправою, яка допоможе студентам зорієнтуватися у естетиці кольорів та їх поєднанні, є вправа на розподіл запропонованих кольорів на теплі і холодні та відповідне трактування їх значення. Тобто, колір викликає у людини різні почуття (спокій, байдужість, відчуття холоду чи тепла), тому теплими, збуджуючими та енергійними вважаються жовтий, помаранчевий, червоний; холодними та більш стриманими, заспокійливими є фіолетовий блакитний чи нейтральний зелений. Під час міжкультурної комунікації уникнення різких, енергійних емоцій, а відтак і кольорів, є досить доречним, оскільки бажаними почуттями у співрозмовника є впевненість, довіра, спокій. Комуніканти повинні бути зосередженими й максимально сконцентрованими на справі, тому поєднання більше трьох кольорів відволікатиме увагу та навіюватиме недоречні роздуми.

Цікавим є завдання на пошук значень трьох головних кольорів (червоного, білого, чорного) у різних культурах та релігіях світу. Так, наприклад, крім символу радості, родючості, любові, життя та захисту від хвороб і злих духів, в деяких культурах червоним також відзначали вбивство, гріх, насильство, ганьбу тощо. Білий колір змінює своє значення від блага, радості, чистоти, блаженства (Італія) до порожнечі, відсутності пристрастей, відчуження, страждання, смерті та кольору небіжчиків (Єгипет) тощо. Так само чорний колір має подвійне значення від негативного у більшості країн до позитивного переважно у країнах Африки (символ дощових хмар, достатку, щасливого шлюбу тощо). Відтак, варто уникати використання кольорової гамми, котра може викликати кардинально протилежні почуття у представників різних культур, навіть на підсвідомому рівні.

Аксесуари та прикраси також можуть відігравати як позитивну, так і негативну роль в діловому костюмі. Наприклад, наявність годинника на руці лише підкреслить вміння співрозмовника цінувати час і ефективно його використовувати, проте користуватися годинником під час зустрічей варто уникати, оскільки саме це може бути невірно розтлумачене співрозмовниками. Дорогі ювелірні прикраси варто замінити на якісну, проте недорого вишукану біжутерію, яка не сковує рухи, не відволікає уваги своєю нестандартністю, розмірами, кольором, не є перешкодою при роботі з оргтехнікою тощо. В такому випадку студентам просто доцільно запропонувати одягтися доцільним чином на ділову зустріч, ділову вечерю, офіційний прийом тощо.

Цікавим моментом може бути певна інтрига, що цілковито базується на знаннях саме культурних особливостей тих чи інших країн. Наприклад, ділова зустріч завжди вимагає ділового костюму і краватки у чоловіків, проте в Японії дозволено відвідувати такі зустрічі без краваток і з розстебнутим верхнім гудзиком сорочки (через жаркий клімат) тощо.

Щодо статевої знаковості костюму завжди варто пам'ятати, що класичний крій та не дуже яскраві кольори однаково притаманні діловому одягу як жінки, так і чоловіка. Але жінкам, як правило, надається більша свобода під час вибору відповідного вбрання. Вагома культурна відмінність спостерігається лише

у представників арабо-мусульманського культурного регіону, де жінка сприймається дещо по-іншому у зв'язку з її соціальною роллю та статусом.

Отже, успішна підготовка до міжкультурної комунікації відбуватиметься лише за умови оволодіння її учасниками певними знаннями про спілкування в різноманітних умовах з представниками різних країн, особливу роль тут відіграють знання невербальних основ інтеракції, а саме обізнаність щодо одягу і ділового костюму. Тому підготовка до міжкультурної взаємодії має бути спрямована не тільки на розвиток у студентів умінь вибирати адекватні засоби спілкування з представниками інших культур, реалізовувати їх у процесі міжкультурної взаємодії, а й на отримання та застосування відповідних знань про вигляд ділової людини. Адже, саме діловий костюм є першим фактором сприйняття комуніканта та формування позитивного чи негативного ставлення до нього. Від рівня готовності залежить професійний успіх майбутнього спеціаліста, а ефективність процесу підготовки до міжкультурної комунікації – від умілої організації навчально-виховного процесу. Саме вивчення та аналіз організації цього процесу ми можемо окреслити як ефективний напрямок подальших досліджень у даній сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia>.
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко ; [С. Головка (гол. ред.)]. – К. : Либідь, 1997. – 374 с.
3. Подольська Є. А. Культурологія : [навчальний посібник] / Подольська Є. А., Лихвар В. Д., Іванова К. А. – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 315 с.
4. Щербій Г. Символіка народного костюма [Електронний ресурс] / Г. Щербій. – Режим доступу : <http://etno.uaweb.org>.
5. Волкова Н. П. Педагогічні комунікації : [навчальний посібник] / Н. П. Волкова. – Д. : Дніпропетр. нац. ун-т. 2002. – 90 с.
6. Hall E. T. Beyond culture / E. T. Hall. – New York : Anchor Press, 1976. – 209 p.
7. Orlando L. Taylor. Cross-Cultural Communication : An Essential Dimension of Effective Education / L. Taylor Orlando. – [Revised and reprinted edition]. – The Mid-Atlantic Center, 1990. – 200 p.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Wikipedia [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://ru.wikipedia>.
2. Goncharenko S. U. Ukrainskyi pedagogichnyi slovnyk [Ukrainian Pedagogical Dictionary] / S. U. Goncharenko ; [S. Golovko (gol. red.)]. – K. : Lybid, 1997. – 374 s.
3. Podols'ka Ye. A. Kul'turologia [Cultural Study] : [navchal'nyi posibnyk] / Podols'ka Ye. A., Lykhvar K. A., Ivanova K. A. – K. : Tsentri navchal'noi literatury, 2003. – 315 s.
4. Shcherbii G. Symvolika narodnogo kostiuma [National Costume Symbolism] [Elektronnyi resurs] / G. Shcherbii. – Rezhym dostupu : <http://etno.uaweb.org>.
5. Volkova N. P. Pedagogichni komunikatsii [Pedagogical Communications] : [navchal'nyi posibnyk] / N. P. Volkova. – D. : Dnipropetr. nats. un-t, 2002. – 90 s.
6. Hall E. T. Beyond culture / E. T. Hall. – New York : Anchor Press, 1976. – 209 p.
7. Orlando L. Taylor. Cross-Cultural Communication : An Essential Dimension of Effective Education / L. Taylor Orlando. – [Revised and reprinted edition]. – The Mid-Atlantic Center, 1990. – 200 p.

Матеріал надійшов до редакції 20.12. 2011 р.

Захарчук Н. В. Роль и значение одежды в процессе межкультурной коммуникации.

В статье подан тщательный анализ научных работ, которые имеют отношение к проблемам традиционной одежды и невербальной коммуникации при межкультурном взаимодействии представителей разных культур. Исследованы роль и значение делового костюма в процессе межкультурной коммуникации. Проводен анализ смыслового содержания компонентов деловой одежды, их влияния на ход коммуникативной деятельности с представителями разных культур, особенно на восприятие партнерами друг друга и интерпретацию их намерений. Рассмотрены основные регламентации к подбору соответственной деловой одежды.

Zakharchuk N. V. The Role and Meaning of Clothes in the Cross-Cultural Communication.

The article gives the detailed analysis of scientific works concerning the problems of traditional clothes and non-verbal communication while the cross-cultural communication of the representatives of different cultures. The role and meaning of formal clothes in the cross-cultural communication are studied. The contextual meaning of the clothes elements, their influence on the process and results of the communication with the representatives of different cultures and their comprehension of each other are analyzed. The main rules for the choice of business clothes are considered.